

ԱՊՐԷԼԻՍ ԿԵՆՏՐԱԼԻ
ՍՊԵՐԵՐԻՆ ԲԱԺԱՆՈՐԵՐԵՐՈՒՆԵՐ
ԱՄԼԻ ԽՈՒՆ ԸՆԴՈՒՆԱԼ ԵՐ :

ՏՈՐԵԼԻԱԿ ԳԻՆԻ ԵՄԵՐԻՆ ԵՐԸ 129 .
ԴՈՐԵՐԵՐԻՆ ԲԱԺԱՆՈՐԵՐԵՐՈՒՆԵՐ
ԸՆԴՈՒՆԱԼ ԵՐ ԵՄԵՐԻՆ ԵՐ :

ՀԱՆԴԻՍ ՈՒԹՕՐԵԱՅ

7 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

Բ. ՏԱՐԻ 1861

ԹԻԻ 11

ԳՐԱՏՈՒՆ

(Տես Բ. տարի . Թիւ 7 .)

Գերմանիոյ ուրիշ շատ քաղաքներուն մէջ հրապարակական գրատուններ կան . երեւելիներն են՝ Կոփդինկէնի համալսարանին գրատունը որ 150,000 հատորէն աւելի ունի , Միւնիքի գրատունը 100,000 հատորէ աւելի գիրքէ զատ՝ մեծագին ձեռագիրներու հաւաքում մ'ալ ունի : Ըսգուդկարտի մէջ Վիւրթեմպերկի մէկ մեծ Թագաւորը 1791 ին նոր գրատուն մը շինելու սկսաւ , որն որ 1832 ին 100,000 հատորի կը հասնէր . ամեն տեսակ տպագրութենէ և ամեն լեզուով 9,000 Սուրբ գիրք ունի . և Թագաւորը տակաւին ուրիշ տպագրութենէ 3,000 Սուրբ գիրք կը փնտռէր , որոնք հետզհետէ , հաւաքումը կատարելագործելու համար , ձեռք բերուեցան : Բրակայի համալսարանը 150,000 հատոր տպուած , և 8,000 հատոր ձեռագիր պարունակող գրատուն մը ունի , շուրջ 250 ոտք երկայն և 150 ոտք լայն քառանկիւն շինուածի մը մէջ : Աս գրատունը բաղձալեզուեան Աստուածաշունչներու կատարեալ հաւաքածոյ մը ունի . իսկ ձեռագիրներուն մէջ երեւելի է ԺԳ . դարուն բարակ մագաղաթի վրայ գրուած Յուսիւնոսի մէկ ձեռագիր օրինակը դարձեալ Պիւնիոսի մէկ ձեռագիրը նոյնպէս Վիլլոմի վրայ քաղբին իշխաններուն հրամանաւը 1350

ին օրինակուած , խիստ գեղեցիկ գրով և շատ աղէկ պահուած է . դարձեալ Դիքոյ Պրահէին ձեռքովը գրուած Լոկարիթմի տախտակ մը :

Ի հաստատանի մէջ քիչ անուանի գրատուն կայ . և արգարե աս երկրին մէջ շատ տարիներէ 'ի վեր եղած քաղաքական շփոթութիւնները չէին կրնար ներել որ աս և ասոր նման դիտնական կարգադրութիւններու փոյթ տարուէր : Վարսափոյ Թագաւորական գրատուն կոչուած գրատունը 20,000 հատորէն աւելի գիրք չի պարունակէր , ասոնք ալ խիստ նոր ժամանակի գիրքեր են : Երեք հատոր միածալ ձեռագիր մը , 172 պատկերով 1760 ին ու 1765 ին մէջ տեղը Վէլլէյայի մէջ փորելով հանուած հնութիւնները կը ստորագրէ : Գրագովիայի համալսարանը գրատուն մ'ունի որուն մէջ 4,000 ձեռագիր կայ , որոնց մէջ մեծ միածալ հատոր մը Լատիներէն անսխլիքէփի կոչուած գիրք մը , զոր 1459 ին Պոզոս բրակային գրած է : Զալուքի անունով գրատուն մ'ալ կայ , որ հասարակապետութեան գրատուն ալ կը կոչուի . և բաւական ընտիր ու բաղձաթիւ գիրքեր կը պարունակէ . Զալուքի անունով երկու եղբարք 1745 ին աս գրատունը կազմած ու հասարակութեան նուիրած են : Բայց ոչ անիկա աճեցնելու , ոչ ալ եղած վիճակին մէջ պահպանելու համար եկամուտ թողուցին : Զալուքեան գրատունն 'ի սկըրբան 300,000 հատորէ կը բաղկանար , որոնց մէջ 52,000 հատէն երկերկու հատ կը դառնուէր : Աս կրկինները ծախուելով ,

և ուրիշ պարագաներէ՝ 1791ին աս գրատան մէջ ընդ ամենը հազիւ 200,000 հատոր գիրք կը գտնուէր, և ասոնց արժէքն ալ անոնց բաղմունքեանը հաւասար չէր։ Աւելի դժբաղդն ան է որ աս գրատունը ատեն ատեն կողոպտուեցաւ, վերջապէս 1795ին Սուլարով զօրապետին ձեռքով Բեդրապուրի զրկուեցան, ուր երեք փառաւոր սրահներու մէջ շարուելով 1812ին հասարակաց գործածութեանը շնորհուած գրատուն մը եղաւ։ Առաջ աս գրատունը գրագիրութեան հինգ ծիւղերուն համեմատ բաժնուած էր. ետքը երկուքի բաժնուեցաւ, գլխաւոր մասն՝ աստուածաբանական է, և մնացած մասը իրաւագիրութեան վերաբերեալ գործեր կը պարունակէ, ու այլնայլ լեզուներու բաժնուած է։ Միւլլէր անունով գերմանացի մը աս կարգը դրաւ, և կ'ըսէ թէ մինչև 1835ին ատենները Բուսիոյ մայրաքաղաքին մէջ ասիկէ ուրիշ հասարակաց գրատուն չկար։ Վաթսովիոյ գիտութեանց ձեմարանին գրատունը նոր հաստատուած ժամանակն 2500 գիրք ունէր, հետզհետէ բազմանալով մինչև 40,000 հատորի հասած էր։ Բայց Մեծն Պետրոս Միդգաւի պաշարումէն ետքը անիկա Բուսիա փոխադրել տրուաւ։ Աս գրատունը հիմա նոյն մեծին Պետրոսի ժամանակին բազմաթիւ պաշտօնական կամ դեսպանական (պիլմադի*) գրութիւններ կը պարունակէ, դարձեալ Եւրոպիոյ մէջ Չինեթէն գիրքերով ամենէն հարուստ գրատունն է, 2800 հատոր այլ ևայլ նիւթերու վրայ գրուած Չինեթէն գործքերէ զատ՝ որոնք ընդարձակ ցանկ մ'ալ ունին, քանի մը Ճաբոնեթէն՝ Մոնկոնեթէն և Թիպեթեթէն ձեռագիրներ ալ կան։ Դարձեալ Բուսիոյ վերջի կայսրուհւոյն՝ իր ընդարձակ պետութեանը համար օրինագիրք մը շինելու համար տուած հրամանագրին ձեռագիր օրինակն ալ, որ նոյն իսկ կայսրուհւոյն ձեռագիրն է, պղծնձէ ամանի մը մէջ փակուած նոյն գրատան մէջ կը պահուի։

Տանիմարգայի Գոթենհայկ մայրաքաղաքին պաշարումէն առաջ՝ յիշեալ քաղքին թագաւորական գրատան մէջ 130,000 հա-

տոր տպուած, ու 3,000 հատոր ձեռագիր կար, որոնք 252 տարեկայն ձեմելիքի մը և ուրիշ սրահներու մէջ կը պահուէին։ Ձեռագիրներուն մէջ Լիվիոյի մէկ կիտաւոր ձեռագիրը կայ որ վեցերորդ դարուն գրուած կը կարծուի։ 250ի չափ այլնայլ նիւթերու վրայ ձեռագիրներ զորոնք Նիպուրի արեւելքը քաղաքէն հեռաւոր քաղաքի մամբորդութեանն ատենը հաւաքած էր. և անուանի Մատամ Մարիանին նկարած տունկերը, որոնց հաւաքումը բարակ մագաղաթի (վէլյում) վրայ չորս մեծ հատոր եղած է։ Աս գրատան մէջ գտնուած կրկին գիրքերէն՝ գլխաւորաբար բնական պատմութեան վերաբերեալները, ասիկէ իբր երեսուն տարեալ, Սկոտիացի հմուտ գրածախ մը գնելով Խոլմպուրի տարած էր։ Գոթենհայկ քաղաքն առանձնական անուանի մէկ կու մը գրատունովը կը պարծի, այն է հիւսիսային հնութեանց մէջ խիստ հմուտ եղող հռչակաւոր Սուհմին գրատունովը՝ որն որ 1832ին 60,000 հատոր ընտիր գործերու հաւաքածոյ մը կը պարունակէր։ և ան ատեն Եւրոպիոյ մէջ անոր նման առանձնական գրատուն մը չկար։

Սլոուէի Թէ Սդոքհոլմի (Շուեթի մայրաքաղաքին) Թագաւորական գրատունը 1332ին 20,000 հատոր տպուած, և 500 ձեռագիր մատեն միայն կը պարունակէր։ Ձեռագիրներուն մէջ ծիրանի բարակ մագաղաթի վրայ գրուած Աւետարաններու ձեռագիր օրինակ մը կայ, որուն համար կ'ըսուի թէ իններորդ դարուն գրուած է, և շատ ոսկեզօծ գիրք ունենալուն համար Ուլեղէն Բնագիր կը կոչուի։ Ուսիսալայի համալսարանին գրատունը հիմա 50,000 հատորէն աւելի գիրք կը պարունակէ, և աւելի հռչակաւոր ձեռագիրներ ունի, զոր օրինակ բարակ մագաղաթի վրայ 187 թուղթէ բաղկացած, ոսկի և արծաթ գրերով գրուած Աւետարաններու օրինակ մը, որուն սկիզբն ու վերջը պակաս է։ Աս ձեռագիրը գոթացոց Ուլֆիլա Եպիսկոպոսին կը կարծուի, որն որ Վաղէս կայսեր ատենը, կամ քրիստոնէական թուականին 370ին ծաղկեցաւ։

արդէն ամեն զբաղումէ ազատ ուրիշ բան
չէր ընել, եթէ ոչ աղօթք ընել կամ իբր
զինուորական արութիւնները պատմել,
քանզի երկայն ատեն զինուորութիւնը
բաժ էր, և սաստիկ ճակատներումէջ գրա-
նուած ըլլալուն վրայ շատ անգամ կը պար-
ծէր: Եւ կամայ կամաց առ երեքին ան-
ան աստիճան սիրելի եղայ որ կրնամ ըսել
թէ անոնց կուռքն եղած էի. շարունակ
մերթ մէկուն մերթ մէկային գիրկն էի:
Ասոնք, վախնալով որ մատաղ հասակիս
մէջ ուսումն իս կը յոգնեցնէ, թողուցին
որ խիստ մանկական խաղալիքներով զբա-
նում: Աղէկ չէ որ, կ'ըսէր հայրս, ազայ
մը դեռ միտքը բաւական չհասունացած
ծանր կերպով զբաղի: Արդ մտքիս հասուն-
նանալուն սպասելով ոչ գրեւ ոչ կարդալ կը
սորվէի. բայց ժամանակս ալ պարսպ չէի
անցնէր, հայրս ինծի կերպ կերպ խաղեր
կը սորվեցնէր: Թուղթ խաղալ շատ աղէկ
սորվեցայ. ուլունք խաղալն ալ քաջ գի-
տէի, հաւս ալ իր գտնուած պատերազմ-
ներուն ու զինուորական արշաւանաց վրայ
երգեր կը սորվեցնէր: Ամեն օր միևնոյն
տուն երգը կը կրկնէր. և երբոր երեք ա-
միս տասը կամ տասուերկու տող տանաւոր
կրկնելէ ետքը, այնչափն անսխալ զրու-
ցելու կը սկսէի, ծնողքս յիշողութեանս
սրութեանը վրայ կը զարմանային: Իմ կա-
տակարանութիւններու համար ալ քիչ
գոհ չէին. քանզի, ամեն բան ըսելու
կատարեալ արածնութիւն ունենալով,
շատ անգամ անհամ խօսքերով անոնց խօ-
սակցութիւնը կ'ընդհատէի: Ա՛վ, ինչ ալ
սիրուն կը լսուի, կը գոչէր հայրս զմայլած
երեսս 'ի վեր նայելով. մայրս ալ իսկոյն իս
գրկելով կը պագնէր ու կը պագնէր. իսկ
ծերունի հաւս ուրախութենէն կը սկսէր
լալ: Այսչափ երեսս առած ըլլալով անոնց
աչքին առջև ամեն անվայել բան կ'ընէի
ինծի համար պատիժ չկար, ամենայն ինչ
ինծի ներելի էր, կարճ խօսքով ամենուն
պաշտելի եղած էի: Աս կերպով մեծնա-
լով տասուերկու տարուան եղայ, բայց
տակաւին վարժապետ ունեցած չէի:
Վերջապէս ծնողքս վարժապետ մը բերին.
բայց վարժապետին խստիւ պատուիրած է-
ին որ ինծի հետ վերջին աստիճան քաղց-

րութեամբ վարուի. մինակ երբեմն եր-
բեմն թեթեւ կերպով մը սպառնալիք ընե-
լու հրաման տուած էին, այնչափ որ պղ-
տիկ վախ մը ունենամ: Բայց այսչափ թոյլ-
ասութիւնն աւելի փառահար էր. ինչու
որ կամ վարժապետիս ազատաւելքներն
ծաղի կ'ընէի, և կամ լալով մօրս ու հա-
ւաւս փայ կը վագէի դանգառելով թէ
վարժապետիս չարաչար կը պատուհասէ.
այսպէս զանոնք կը հաւատացնէի: Խեղճ
վարժապետը զուր ինք զինք արդարացնե-
լու կը ջանար. անոր խօսքին ո՞վ մօտիկ կ'ը-
նէր. աւելի ինծի կը հաւատային քան թէ
անոր, անիկա միշտ իբրեւ անգութ կը յան-
դիմանուէր: Օր մը ես իս ճանկուտելով
արիւնեցի, ապա սկսայ պռուալ թէ վար-
ժապետն իս կը կեղեքէ: Մայրս շուտով
հասաւ ու իսկիսկ վարժապետը վաճառեց,
թէպէտ անիկա կը բողբոքէր և Աստուած
վկայ կը կոչէր թէ ինծի դպած անգամ
չէր:

Աս կերպով շարունակ վարժապետ կը
փոխէի, վերջապէս անանկ մէկն հանդի-
պեցաւ որ ուղածիս պէս էր: Ասիկա Ալ-
դալայի համալսարանէն ելած ուսանող
մըն էր. և արդարեւ տան մէջ վարժապետ
ըլլալու խիստ յարմար էր: Մտածէ. կրն-
կան՝ խաղալու՝ գինեատններու սիրող
ըլլալով՝ ինծի համար միթէ անկէ աղէկ
վարժապետ կրնամ ըլլալ: Նախ անուշա-
նուշ կերպերով սիրտս շահելու ետեւէ ե-
ղաւ, ու յաջողեցաւ. աս կերպով տունին
մէջ ալ սիրելի եղաւ ան աստիճան որ ծը-
նողքս իս բոլորովին անոր յանձնեցին ան
ալ իրաւ զանոնք չամչուց, քանզի իս տը-
ղայութենէ կանուխէկ աշխարհիս գի-
տութեանը մէջ կատարեալ վարպետ ըրաւ:
Իս իր սիրած աեղերը տանելով տանելով
ան տեսակ բաներու մէջ իմ ճաշակս այն-
պէս կրթեց որ, ուսմանէ զատ ամեն բան
սորվելով, հմուտ սրիկայ մը եղայ: Երբոր
տեսաւ որ ալ իրմէ բան սորվելու կարօ-
տութիւն չունիմ, հրաժարականը տալով
ուրիշ տեղ գնաց:

Արդէն տղայութեանս ատենը տանը
մէջ ամեն կերպ ցոփութեան վարժած ըլ-
լալով, երբոր իմ գլխուս եղայ անառակու-
թիւնս վերջին ծայրն հասաւ, լըրութեան

առջի փորձը տանը մէջ ընել սկսայ : Հարուհակ հայրս ու մայրս ծաղր կ'ընէի . առնոյն իրենց սիրոյն մէջ ան աստիճան կոյրացած էին , որ իմ ծաղրաբանութիւններս անոնց զուարճախօսութիւն կը թուէին . և որչափէս կը լրբանայի , անոնք այնչափ աւելի կը զուարճանային : Ինծի նման առնառակ երիտասարդներու հետ կամաց կամաց ընկերացայ . և որովհետեւ մեր ծնողացը տուած ստակը մեր շաշալութիւններուն բաւական չէր ըլլար , շարունակ մեր տուններէն բան կը գողնայինք . աս ալ բաւական չըլլալով՝ սկսանք գիշերները դուրսը մարդ կողոպտել , և աս գործէն մեզի բիշ շահ չէր ըլլար : Դժբախտութեամբ աստիճանութեան մեծն իմանալով՝ ուղեց մեզ բռնել տալ : Աս լուրը մեր ականջն հասնելուն պէս՝ քաղաքը ձգելով փախանք և այնուհետեւ արքունի : Ծամբաներու վերայ սկսանք աւազակութիւն ընել : Անտանէն ի վեր է որ , Տեարք , Աստուած իս կը պահէ , այնպէս որ մեծամեծ վտանգներու ենթակայ ըլլալով՝ տակաւին , ինչպէս կը տեսնէք , աս արհեստին մէջ մազերս ձերմկցուցի :

Հոս Բոլանոյ իր , պտմութիւնը լմնցուց և անոր տեղակալն , ինչպէս որ կը վայէր , խօսիլ սկսաւ այսպէս : Տեարք , ըսաւ , իմ դատարարակութիւնս ալ սինեոր Բոլանոյին ունեցած դատարարակութեանը ճիշդ հակառակն եղած է . բայց մինն ուրիշ արդիւնքն ունեցաւ : Իմ հայրս Դուրսոյ քաղքին մէջ մտավաճառ էր . և քաղքին մէջ իրաւամբ իբրեւ անգութ և դաշնաբարոյ անուանի եղած էր . եթէ մայրս կը հարցնէր , անկէ աւելի քաղքաբարոյ չէր : Դեռ տղայութեանս ատենն իս ծեծելու մէջ իրար գերազանցելու կ'աշխատէին . ամեն օր հարիւրներով հարուած կ'ընդունէի : Ամենէն փոքր մէկ յանցանքիս համար ամենէն դառն կերպով կը պատժուէի : Արտասուելից աչուրներով ներում կը խնդրէի . կը պաղատէի , կ'երգնուէի որ ըրածիս վրայ զղջացած եմ , բայց ի զուր թողութիւն դտնել անկարելի էր . նա մանաւանդ շատ անգամ առանց պատճառի ծեծ կ'ուտէի : Երբոր հայրս կը ծեծէր , փոխանակ միջնորդ ըլլալու , որպէս թէ անոր ծեծը բաւական չէր , անգամ մ'ալ մայրս կը ծեծէր : Ծնողացս աս վարմունքին համար հօրս տունէն ան աստիճան զզուեցայ որ , դեռ տասնուչորս տարեկան չեղած , տունը ձգեցի

ու փախայ : Արակոնիոյ ճամբան բռնելով՝ մուրալով մինչև Սարակոսսա եկայ . հոն մուրացկաններու հետ ընկերացայ որոնք խիստ երջանիկ կեանք կ'անցնէին : Ասոնք ինծի կոյր ձեանալ , ինք զինքս խեղ երեցնել , սրունքներուս կամ ազդրներուս վերայ շինծու կեղ դնել , և ուրիշ ասոնց նման կեղծիքներ ընել սորվեցուցին : Կատակերգութիւն մը խաղալու պատրաստուող դերասաններու պէս՝ ամեն առտու մեր խաղալու խաղերուն փորձերը կ'ընէինք . ետքը դուրս ելլելով մենէ ամեն մէկն իր տեղը կը վազէր . իսկ իրիկունները դարձեալ կը միանայինք , ու ցորեկուան ատեն մեզի գթացողներուն տուրքերով գիշերուան մէկ մասը խաղով ու զուարճութեամբ կ'անցնէինք : Վերջապէս աս թշուառ մարդոց ընկերութենէն ձանձրացած , և աւելի պատուաւոր անձանց հետ ապրելու փափաքելով՝ քսակահատներու (եան խէփձի) խումբի մը յարեցայ : Ասոնք ինծի կերպ կերպ ձեռնածութիւններ սորվեցուցին . բայց շուտով Սարակոսսայէն ելլելու ստիպուեցանք , քանզի գթութիւն ինկաւ մեր ու ոստիկանութեան պաշտօնին մէջ դտնուող երևելի անձի մը մէջտեղ , որն որ մեզ միշտ պաշտպանած էր . ուստի ցրուեցանք : Ես որ յանգուզն ձեռնարկութիւններու հակամիտութիւն ունէի , ձաճորդներ կողոպտող յերուզակներու քաջ խումբի մը հետ ընկերացայ անոնց կեանքն ինծի այնպէս սիրելի երևցաւ որ ան ատենէն ի վեր այլ ուրիշ արհեստ փրկտելու փափաքը չունեցայ : Արդ , Տեարք ես հիմա շնորհակալ եմ իմ ծնողացս որ ինծի հետ այնպէս խտրու գացին , քանզի եթէ իս աւելի քաղցրութեամբ անուցած ըլլային , անտարակոյս ողորմելի մտավաճառ մը եղած պիտի ըլլայի . ուր հիմա ահա ձեր գնդապետն ըլլալու պատիւն ունիմ :

Տեարք , ըսաւ ան ատեն ուրիշ գող մը որ Բոլանոյին ու տեղապահին մէջ նստած էր , առանց պարծելու կ'ըսեմ . ապամութիւնները որ լսեցինք , իմ պատմութեանս չափ զարմանալի ու հետաքրքրական չեն : Ես Սէփիլայի շրջականերէն գեղջուկ կնիան մը որդի եմ . իս աշխարհ բերելէն երեք ամիս ետքը մայրս , քանզի մանկահասակ՝ մաքուր և աղէկ դայեակ էր , ազնուականի մը նորածին մանկանը կաթ տալու հրաւիրուեցաւ : Ազնուական ընտանիքը Սէփիլայի մէջ էր . մանուկն ալ՝ ծնողացը մէկհատիկն էր :

Մայրս հրաւերն ընդունեցաւ ու գնաց
սա պայմանով որ մանուկը տուն բերէ ու
տունը սնուցանէ : Երկայն չընեմ, մանու-
կը տուն կը բերուի, ու մայրս կը սկսի սը-
նուցանել : Եւ տեսնելով որ ճիշդ ինծի կը
նմանի, կը խօսէի իս աղնուական աղուն
հետ փոխել, յուսալով թէ օր մը իմ ե-
րեսէս օգուտ մը կը տեսնէ : Հայրս ալ ա-
ւանց խիղճ ընելու եղած խարեութեան
հաճութիւն կու տայ, այնպէս որ, խան-
ձարութեան փոխելով Տոն Բոտրիկի Հէր-
բարային աղան իմ անունովս ուրիշ սնուց-
չի մը կը դրկեն, ու մայրս իս իբր Հէրբա-
րա ընտանիքին զաւակը կը սկսի սնուցա-
նել :

Կ'ըսուի թէ բնական ազդումն ու արեւնա-
ցութեան զօրութիւնը զարմանալիէ : Բայց և
այնպէս Հերբարայի ընտանիքը գիւրաւ
խարուեցաւ : Եղած դաւաճանութեան
փայ առանց փոքր կասկած մ'ընելու՝ իս
մինչեւ եօթը տարեկան գիրկէ գիրկ կը
պտտողնէին : Իս աղնուական պատանի մը
ընելու մօքով ամեն տեսակ ուսուցիչ բե-
րին : Բայց ամենէն յաջողակ ուսուցիչներն
երբեմն անանկ սաներ կ'ունենան որ ա-
նոնց քիչ պատիւ կը բերեն : Ես առ տե-
սակ աշակերտներէն էի : Ինծի արուած
կրթութեանը շատ քիչ յարմարութիւն ու-
նէի, իսկ ուսման և հրահանգութեան բե-
րումն աւելի նուազ էր : Աւելի կ'ընտ-
րէի ծառաներուն հետ խաղալ : Ուստի և
մերթ խոհանոցը, մերթ ախոռը կ'երթայի
որ անոնց հետ ժամանակ անցնեմ : Խաղի
համար սնեցած յօժարութիւնս երկայն
չաւեց : Հազիւ տասնութեօթը տարուան
էի, ամեն օր կը գինովնայի : Տանը մէջ
գտնուող կանայք ալ հրապուրելու հե-
տամուտ եղայ, մանաւանդ խոհանոցին
կնիկներէն մէկը — որուն ամենէն աւելի
զմայլած էի : Ափիւս յոյր և այտեղ կնիկ
մի էր : Իմ յօժարութեանս սո անձին վրայ
զրաւուելուն պատճառն անոր թեթեւ զը-
ւարթութիւնն ու գիրութիւնն էր : Ան
ստոյգան յայտնի և համարձակ ասոր հետ
փարուիչ սկսայ, որ Տոն Բոտրիկ անգամ
խեղամուտ եղաւ : Եւ ասանկ յօժարութիւն-
ներու նուաստութիւնն իմ երեսս տալով

իս չարաչար յանդիմանելէ ետքը՝ խոր-
հելով թէ կնիկանը տանը մէջ մնայն իր խը-
րատներն անպտուղ կրնան ընել, գայթակ-
ղութեան առիթը վերցուցած ըլլալու հա-
մար՝ իշխանուհւոյս ճամբայ տուաւ :

Աս բանն ինծի խիստ անհաճոյ թուե-
ցաւ, միտքս զրի որ վրէժ խնդիր ըլլամ :
Օր մը Տոն Բոտրիկին կնիկանը խիստ մե-
ծազին ակնանկապ զարդերը գողնալով
իմ դեղեցիկ Հեղինէս փնտաւելու ելայ, և
անիկա լուացարար կնիկան մը տունը գըտ-
նելով, ուր՝ տեղ չունենալուն ապաւինած
էր : Երբեկ ատենն հանդիպու անոր հետ
տունէն դուրս ելայ, որպէս զի հրապա-
րակապոյթ ըլլայ : Աստիով գոհ չըլլալով
անիկա հայրենիքը տանելով ինծի հրապա-
րակաւ հարսնացուցի, որպէս զի ոչ միայն
Հերբարայի ընտանիքին աւելի մեծ մա-
հացուցում պատճառեմ, այլ և ուրիշ ըն-
տանեաց զաւկներուն հետեւելու գեղե-
ցիկ օրինակ մը թողում : Աս գեղեցիկ ա-
մուսնութենէն երեք ամիս ետքը — լուր
առի թէ Տոն Բոտրիկ մեռած է : արդարեւ
սա գուժին անզգայ չեղայ, քանզի անոր
հարստութիւնը պահանջելու համար իս-
կոյն Սեփիլա գացի : Բայց եղնի, հոն ա-
մեն բան փոխուած տեսայ : Իմ բուն, այ-
սինքն գեղացի մայրս ալ վախճանած էր :
Բայց գժախտութիւնն ան էր որ յիմար
կնիկը մեռնելուն մօտ գեղին Ժողովրդա-
պետին և ուրիշ վկաներու առջև անմտա-
բար ամեն բան խոտտովանած էր : Տոն
Բոտրիկին բուն որդին արդէն իմ տեղս,
կամ մանաւանդ թէ իր տեղը բռնած
էր : Եւ այնչափ աւելի ուրախութեամբ իր
ծնողքներէն ընդունուած էր, որչափ ան
ընտանիքին իմ տուած վիշտերս մեծ ու
անտանելի եղած էին : Աւստի սա կողմա-
նէ բողբոլին յուսահատած : Եւ իմ խոշո-
րագեղ կողակցէս ալ արդէն ձանձրացած
լալով աւաղակներու ջոկատի մը յարե-
ցայ, ու սկսայ անոնց հետ իմ արշաւանը-
ներս ընել :

Երիտասարդ գողն իր պատմութիւնը
լնցնելէ ետքը ուրիշ մը սկսաւ խօսիլ :
Ես, ըստ, Պուրկոսցի վաճառականի մը
որդի էի : Երիտասարդութեանս ատենն

անխորհուրդ ջերմեանդու թենէ մը մըզ-
ուելով՝ խտակրծնվանք մը մտնելով արե-
ղայ եղայ. բայց քանի մը տարի ետքն ա-
բեղայու թիւնը թողի. Միաբաններն իս
սրբաքննութեան ատենին մատնել ուղելը
լսելով՝ փախայ ու բարեբախտութեամբ
աս ընկերութեան յարեցայ:

Այսպէս գողերուն ու թն ալ հետզհետէ
խօսեցան. Երբոր անոնց պատմութիւննե-
րը լսեցի, անոնք միաբան տեսնելու վրայ
ալ ինծի զարմանալու տեղ չմնաց. Յետոյ
խօսակցութիւնը փոխելով հետագայ օր-
ուան արշաւանաց համար այլևայլ առա-
ջարկութիւններ սկսան ըլլալ. և վերջա-
պէս որոշում մը տրուելէ ետքը՝ սեզանէն
Ելան, ու ամեն մէկը մէյմէկ ճրագ առ-
նելով իրենց պառկելու սենեակները քաշ-
ուեցան. Ես Բոլանտոյին հետ անոր սեն-
եակը գացի. ուր, մինչ ես անոր հան-
ուելու կ'օգնէի, անիկա ինծի հետ հե-
տեալ խօսակցութիւնն սկսաւ. Ահա,
Ժիլ Պլաս, ըսաւ ինծի զուարթ գէմքով.
մեր ապրելուն եղանակը կը տեսնես. միշտ
ուրախութեան մէջ ենք. ատելութիւնն ու
նախանձը մեր մէջ երբեք սպրդած չէ. ի-
րարու հետ բնաւ գժտութիւն մը կամ
կռիւ մը ըրած չենք. մենք մեր մէջը վա-
նականներէ աւելի միաբան ենք: Այսու-
հետեւ դու ալ, տղաս, ըսաւ, զուարճովի
կեանք մը պիտի անցնես. քանզի չեմ կար-
ծեր թէ այնչափ անմիտ ըլլաս որ գողերու
բնակակից ըլլալը քեզի ծանր երևի: Մը-
տածէ անգամ մը, աշխարհիս վրայ կայ
մէկը որ դու չըլլայ. Ամենաին, տղաս. ա-
մեն մարդ ուրիշին ստացուածն իրեն սեպ-
հականել կ'ուզէ. բոլոր մարդոց իղձն ու
նպատակը գողնալ է. մինակ գողնալուն
եղանակը տարբեր է. Օրինակի համար,
Թաղաւորներն իրենց դրացի ազգերուն
երկիրները գրաւելու ետեւէ են. մեծա-
մեծները պարտքերին չտալու աղէկ ճամ-
բաներ կը գտնեն: Սեղանաւորներ, գան-
ձապետներ, գործակալներ, պաշտօնեա-
ներ, ամեն թէ մանր և թէ խոշոր վաճա-
ռական, խորելու մասին շատ փափուկ
խղճմանք չունին. Արդարութեան պաշ-
տօնեայներու, ոստիկաններու և դատա-
ւորներու վրայ բոլորովին լուծեամբ կ'ու-
զեմ անցնիլ. կարծեմ չկայ մարդ որ ա-
նոնց հնարքները չգիտնայ: Մինակ պէտք
է խոստովանիլ թէ ասոնք մենէ աւելի
մարդասէր են. քանզի մենք շատ անգամ
անմեղներուն կեանքը կը վերցնենք. ա-

նոնք երբեմն չարագործներուն ալ կեանքը
կը շնորհեն:

Երբեմն ինչ,

ԱԿԱՄԱՅ ՊԱՐՏՔԻ ՄԸ

ՀԱՅՈՒՅՈՒՄ

Նորապիտ Ժառանգ.

«Նկարագիր աղետից Երուսաղէմի,
կոտանդնուպոլիս 1870. Տպագրութիւն
Յ. Միւհլենախեան» : Ամեն հայ գրա-
վաճառներու քով կը ծախուի:

Աս գործին հեղինակն է Յարգի Թագե-
ոս Միհրպատեան. Հեղինակն աս գործը
պատմական յիշատակ մը ըլլալու համար
գրած է. և արդարեւ գործը, թէպէտ ինչ-
պէս հեղինակն ալ կը խոստովանի, պատ-
մական կարգով և ապացոյցներով գրուած
չէ, բայց ըիջ շատ հաւանականութիւն
ունեցող գէպքերու հաւաքում մը կրնայ
ըսուիլ. և ամենէն աւելի ծանր մասն աս
գործին մէջ Երուսաղէմայ հանդուցեալ
Յովհաննէս Պատրիարքին, Ազգային վար-
չութեան և քանի մը նշանաւոր անձանց
բնաւորութեանը վրայ դադարաւ մը տը-
նող նկարագիրն է:

Պարօն Թագեոս Միհրպատեան իր գոր-
ծը քանի մը մաս առաւանդ է: Առաջինն է,
«Բերուաղիմ ոգւոյ և ընթացից կառավա-
րութեան Յովհաննէս Պատրիարքին Երու-
սաղէմի ջմբուկացւոյ»:

Աս մասին մէջ հեղինակը Յովհաննէս
Պատրիարքին 42 տարի առաջ Ազրբայճու-
պոլոյ Առաջնորդ Մերովպ վարդապետին
քով սպասաւորութենէն (սարկաւազու-
թենէն.) սկսելով համառօտիւ մը ինչ
հնարքներով, Միաբաններուն կամքին հա-
կառակ, Երուսաղէմայ պատրիարքութիւնը
ձեռք ձգելը պատմելէ ետքը, ինչպիսի խո-
րամանկ և իշխանական կերպով Միաբան-
ներուն և ազգային Պատրիարքարանին
հետ վարուելն, ու մատակարարութիւնը
բացարձակ կերպով իր տրամադրութեանը
տակ առնելը կը նկարագրէ: Յետոյ երե-
սուն դէպք մէջ կը բերէ, որոնց մէջ այն-
պէս կը ցուցնէ որ Յովհաննէս պատրիար-
քին անհոգութեամբ, յամառութեամբ,
նա մանաւանդ չարութեամբ Միաբանու-
թեան գրամական փնտններ, ստացուած ոյ
օտարացում, յափշտակութիւններ ու կո-
րուտներ եղած են:

Նրկորդ մասին վերնագիրն է. «Քանի
մը խօսք ի վերայ կառավարութեան աղ-
գայնոցս կոտանդնուպոլոյ»:

Ամասին մէջ հեղինակը կը ջանայ ցուցընել թէ ինչպէս Վոստանդնուպօլսոյ նախկին ազգային վարչութիւնը վանքին բարեկարգութենէն աւելի անոր հարստութիւնը դիտած ըլլալով անօգուտ և արդիւնք չունեցող ծախքեր կամ պարտքեր գոցելու համար 30 միլիոն դոլարու չափ ստակ վանքէն Պօլիս անցունել տուած է : Ասոնց վրայ Յովհաննէս Պատրիարքին Պօլսոյ յիշեալ ազգային վարչութիւնը շահելու համար ըրած ծախքերն ու վատնութիւններն ալ աւելցնելով՝ իբր 20 տարուան մէջ ընդամենը 50 միլիոնէ աւելի վանքին վնաս եղած կ'երեցնէ :

Երրորդ մասն է, « Համառօտ դիտողութիւնք 'ի վերայ բարեկարգութեան միաբանից Սրբոյ Աթոռոյն Երուսաղէմի և այլ աթոռոց և վանօրէից ազգիս : » Ասմասին մէջ ալ հեղինակն իր կարծիքն յայտնելէ ետքը թէ ինչ կերպով վանքին մօրից և ելիցը վրայ համարակալութիւն մը կարգել օրինաւոր է, կը յաւելու թէ վանքին հաշուին ու գանձին վրայ 'ի-թապէս' համար պահանջելէ աւելի օգտակար պիտի ըլլայ, եթէ անոր վրայ քարոյսպէս հսկողութիւն մը ըլլայ : այնպէս որ միաբանութիւնը բարեկարգ վիճակի մը մէջ մտնելէ զատ ազգին ալ շահաւոր ըլլայ : Ասոնք ըսելէ ետքը՝ քանի մը դէպքեր կը պատմէ, որոնցմէ կ'ուզէ հետեցընել թէ միաբանութեան անդամներէն շատերն ատեն անկարգ ու գայթակղական ընթացքով միաբանութեան նիւթական վնասէ զատ, պատուոյ վնաս ալ հասուցած են : Ասամեն բաներուն պատճառը միաբաններուն խորին տրգիտութիւնը և խիստ ստորին վիճակներէ և արհեստներէ եկած ըլլալը դնելով՝ ապագայ բարեկարգութեանց համար քանի մը առաջարկութիւններ կ'ընէ :

1) Երջապէս հեղինակն իր գործին վերջը յաւելուած անունով հինգ կտոր յօդուածներ ալ կը յաւելու, որոնց մէջ նոյնպէս իր և այլոց բերնէն ազգին առաջարկութիւններ կ'ընէ, մանաւանդ քիւրտիստանու և անոր սահմանին մէջ բնակեալ հայ ժողովրդոց համար՝ որոնց անխնամ և ողորմելի վիճակը, նաև 25 տարուան 'ի վեր 250,000 հոգիի չափ կորսուած կամ ջնջուած ըլլալը կը ցուցնէ :

Պ. Թադէոսին գործին մէջ, առաջարկութիւններէն զատ, ամենէն կարեւոր մասն անոր պատմական ակնարկութիւններն են : Աս գործը, աւելի ամփոփ, կիրթ ու պա-

մական ոճով, քիչ մը աւելի չափաւորութեամբ և դէպքերուն յիշատակարաններով ու ապացոյցներովը գրուելով, կրնար շատ աւելի կարեւորութիւն ունենալ Բայց հիմակուան ձևին մէջ ունի անանկ կերպարանք մը որ գործը կարեւորութենէ զուրկ նաև ոմանց ծաղրալի երեւոյցած է : Բայց և այնպէս գործ մը որուն հիմը պատմական է, որչափ չնչին և դձուրիկ ըլլայ, միշտ արդիւնք ու կարեւորութիւն մը կ'ունենայ, մանաւանդ ապագայ սերունդին համար : Պ. Թադէոսին գրութիւնն ազգին մէջ անցած ժամանակակից դէպքերու ակնարկութիւն մըն է : մանաւանդ այնպիսի և այնպիսի կերպով պատմուած դէպքերու որոնք հանդուցեալ Յովհաննէս պատրիարքին բնաւորութեանը, Պօլսոյ ազգային վարչութեան և քանի մը յանուանէ յիշատակուած անձանց պատիւ չեն ընեն : Պ. Թադէոս՝ գրքին ճակատը « բազմութիւն և ականաւոր անձանց խնդրանքը գրեալ խօսքերն աւելցնելով կ'ուզէ իմացնել թէ պատմուած անցքերուն մօտէն տեղեակ անձինք, և թերևս միաբաններէն ոմանք իրեն օգնական և թելադիր եղած են : Աս պարագան ինչպէս նաև 20 տարուան վիճակի մը ուրուագծին ժամանակակից մարդոց ներկայացուած ըլլալը՝ աս գործն այնպէս պիտի ընեն որ, եթէ լուծեամբ և առանց հերքուելու մնայ, կէս դար անցնելէ ետքը ազգային պատմութեան մասնական աղբիւր մը կրնայ ըլլալ : Մեր ազգային պատմութեան աղբիւրներուն մէկ մասն աս կերպով և ասանկ պարագաներու ազդեցութեանը տակ գրուած են : Բայց և այնպէս այսօրուան օրս մեր պատմութեան ամենէն ստոյգ աղբիւրներն անոնք համարուած են :

Ըստ մեզ Պ. Թադէոսին գործը շատ մը դատողութիւններ կը պարունակէ որոնք եթէ ճշմարտութիւն մ'ալ ունին, գէթ յանդուգն և առանց ապացոյցի են և շատ մը առաջարկութիւններ որոնք եթէ ոչ անտեղի, գէթ անկարելի են : Բայց և այնպէս, եթէ պաշտօնական կերպով չպատասխանուի, ժամանակակից մարդոց գրուած համար, ինչպէս ըսինք 50 տարի ետքը ստոյգ պատմական աղբիւր մը պիտի համարուի :

ԻՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՏՊԱՐԱՆԻ ՏՆՕՐԻՆ
Ա. ՃԵՎԱԼԻՐՃԵԱՆ